

PEDAGOGIK MAHORAT

4
2023

ISSN 2181-6883

PEDAGOGIK MAHORAT

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal

4-son (2023-yil, may)

Jurnal 2001-yildan chiqa boshlagan

Buxoro – 2023

<https://buxdu.uz>

MUNDARIJA

№	Familiya I.Sh.	Mavzu	Bet
DOLZARB MAVZU			
1.	BAQOYEVA Maftuna Shuxratovna	Maktab o'quvchilari orasida bulling holatlarini o'rganish va uni bartaraf etishning ijtimoiy-psixologik xususiyatlari	8
PEDAGOGIKA VA PSIXOLOGIYA			
2.	ОЛИМОВ Ширинбой Шарофович	Олий ўқув юртида лойихага асосланган таълимнинг имкониятлари	14
3.	FAYZIEVA Umida Asadovna	Pedagogik muloqot kasbiy kompetentlikning muhim omili	20
4.	RASULOVA Zilola Durdimurotovna	Oliy ta'lim muassasalarida talabalar bilimini baholashning zamonaviy usullari	24
5.	ALIMOVA Mavluda Adiz qizi	O'quvchilarda tanqidiy fikrlash ko'nikmasini rivojlantirishning nazariy asoslari	30
6.	JABBAROV Anvar Egamovich, AXMEDOV Nurali Odilovich, AXMEDOVA Zamira Odilovna	Autocad dasturi yordamida chizma geometriya masalalarini yechishning afzalliklari	34
7.	MIRZAKULOVA Nodira Ibragimovna	Bo'lajak texnologiya fani o'qituvchilarining pedagogik amaliyotini tashkil etishning o'ziga xos xususiyatlari	40
8.	AKOBIROVA Madina Bo'ronovna	Texnologiya fani o'qituvchisidagi muloqotchanlik madaniyatini rivojlantirishning o'ziga xos xususiyatlari	45
9.	RO'ZIEV Rustam Ro'zimurodovich	Yong'in xavfsizligi madaniyatini masofaviy o'qitish bo'yicha elektron metodik ta'minotini yaratish	52
10.	SULTONOV Akram Ikromovich	O'sib kelayotgan yosh avlodga sifatli ta'lim-tarbiya berishda sharq va g'arb mutafakkirlari ilmiy merosidan foydalanish	59
11.	TURAYEVA Oygul Siroj qizi	Iven texnologiyasi vositasida bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy mahoratini oshirish metodikasini takomillashtirish	63
12.	TURDIEVA Roza Sultanmurotovna	Challenges and strategies for promoting transformational learning and critical thinking in online education in the uzbek higher education system	68
13.	XUDAYBERDIYEV Oybek Gafurovich	Umumta'lim maktabi o'quvchilarida konfliktologik madaniyatni rivojlantirishning reflektiv modeli	73
14.	XUDOYBERDIYEVA Sitara Nizomiddin qizi	Modulli texnologiya asosida ixtisoslik fanlaridan o'quv materiallarini ishlab chiqish	78
15.	XUDOYQULOVA Gulshoda Baxronovna	O'quvchi shaxsiga psixologik xizmat ko'rsatishning ilmiy va amaliy imkoniyatlari	85
16.	ZARIPOV Nozimbek Nayimovich, YAXYAYEVA Shoiraxon Toxirboyevna	Enhancing students' creative abilities through computer graphics	90
17.	LUTFULLAEV M.X., DJABBAROV B.B.	Bo'lajak biologiya o'qituvchilarida kompyuter imitatsion modellardan foydalanish malakasini	95

		shakllantirishning nazariy va amaliy asoslari	
18.	<i>ДЖУМАЕВА Наргиз Иркиновна</i>	Вопросы компетенции и креативности педагога в образовательном процессе	102
19.	<i>НИФМАТОВА Шохсанам Набижон қизи</i>	Консультация жараёнида ўзини-ўзи англашнинг ташкилий-психологик босқичлари	107
МАКТАBGACHA VA BOSHLANG‘ICH TA’LIM			
20.	<i>ADIZOVA Nigora Baxtiyorovna</i>	Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining divergent fikrlashlarini rivojlantirish	112
21.	<i>JUMAYEVA Habiba G‘aforovna</i>	Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishning pedagogik imkoniyatlari	117
22.	<i>SHODIYEVA Mehribon Amin qizi, AXMEDOVA D.B.</i>	Didaktik adabiyot – boshlang‘ich sinf o‘quvchilari estetik dunyoqarashini boyituvchi manba	122
23.	<i>СИДДИҚОВА Санобар Хайдаровна</i>	Кичик мактаб ёши ўқувчиларида ижодий салоҳиятини ривожлантириш асослари	126
24.	<i>ОМОНОВА Dildora Nekmurod qizi</i>	Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida lingvistik kompetensiyalarini shakllantirish	132
FILOLOGIYA VA TILLARNI O‘QITISH			
25.	<i>AXMEDOVA Dildora Bahodirovna, YOQUBOVA Bonuoy Alisher qizi, YOQUBOVA Hilola Asrorjon qizi</i>	Boshlang‘ich sinflarda tinish belgilarining to‘g‘ri qo‘llanilishini o‘rgatish asosida o‘quvchilarda lingvistik kompetensiyalarni shakllantirish	136
26.	<i>KAMBAROVA Saodat Irkinovna</i>	“Muallif pozitsiyasi”ni o‘rganish – badiiy asarni tushunish omili sifatida	140
27.	<i>KHASANOVA Maftuna Sherali kizi</i>	Teaching vocabulary to adult learners using the communicative approach	145
28.	<i>MIRZAYEVA Nasiba Bakhtiyar kizi</i>	The importance of communicative approach in second language acquisition	149
29.	<i>RADJABOVA Jayron Ikram qizi</i>	Teaching English by using interactive methods	153
ANIQ VA TABIIY FANLARNI O‘QITISH			
30.	<i>SAPARBAEV Tajibai, KUTKELDIYEVA Elzira Orazbekovna, KAKHKHOROV Siddik Kakhkhorovich, JURAEV Khusniddin Oltinboyevich</i>	Determination of the surface tension coefficient of a liquid using virtual technologies	158
31.	<i>MAMATOXUNOVA Yulduzxon Abduraimjon qizi</i>	Laplas teoremasini muammoli ta’lim metodlaridan foydalanib o‘qitish	165
32.	<i>NABIYEVA Dilfuza Temirovna</i>	Tabiatshunoslik va uni o‘qitish metodikasining umumiy masalalarini o‘rganishda talabalarni ma’naviy faoliyatga umumpedagogik tayyorlashning imkoniyatlari	169

JISMONIY MADANIYAT VA SPORT				
33.	MO‘MINOV <i>Ilxomovich</i>	Feruzjon	Yoshlar futbolida trenirovka jarayonlarini rejalashtirishning yangicha yondashuvlari	175
34.	ЖУРАЕВ <i>Мухаммедович</i>	Воҳиджон	Ёш курашчиларнинг мусобақа олди машғулотлар юкламаларининг хусусиятлари	181
SAN‘AT				
35.	ABDIEVA Gulara <i>Babaniyazovna</i>		Tikuv buyumlarini loyihalash usullarini o‘quv jarayonida qo‘llash texnologiyasi	186
36.	IBATOVA Nigora Istamovna		Qalamtasvir fanini o‘rgatishda o‘quvchilar kasbiy mahoratini oshirish usullari	191
37.	RIZOYEVA Muslima <i>Raxmonovna</i>		Umumta’lim maktabining yuqori sinflarida tasviriy san’at darslarini san’at tarixi bilan integrasiyalashning pedagogik imkoniyatlari	195
38.	БЕГНАЗАРОВ Шамшир <i>Маримбаевич</i>		Ёшлар маданиятини шакллантиришда Камолиддин Беҳзод асарларининг ўрни	200
IQTISODIY TA’LIM VA TARBIYA				
39.	НАРЗУЛЛОЕВА Феруза <i>Фатуллоевна</i>		Иқтисодий фанларни ўқитиш жараёнида замонавий технологияларни тадбиқ этишнинг педагогик зарурияти	204
MA’NAVIYAT VA TARBIYA				
40.	ISMATOVA Nigina <i>Vaxodirovna</i>		Oilada yoshlarni ma’naviy-axloqiy tarbiyalashda milliy qadriyatlardan foydalanishning usul va vositalari	209
41.	RAHMONOVA Gullola <i>Shavkatovna</i>		Talabalarni ma’naviy-axloqiy tarbiyalashda kompetensiyaviy yondashuv usullari	214
42.	ЖАББОРОВ Хазрат <i>Хусенович</i>		Миллий тарбия фазилатларини шаклланганлик даражалари	219
43.	ХОМИДОВ Хусниддин <i>Купайсинович</i>		Талабаларни ватанпарварлик руҳида тарбиялашда жамоат ташкилотлари фаолиятини мувофиқлаштириш механизмини такомиллаштиришнинг омиллари	227
44.	MUSINOVA Nozira <i>Mirjadjanovna</i>		“Oila psixologiyasi” fanini o‘qitishda oilada bolani milliy qadriyatlar asosida tarbiyalash omillari	234
PEDAGOGIK TA’LIMOTLAR TARIXI				
45.	БОЗОРОВА Рўзигул <i>Шарофевна</i>		Имом ал-Бухорий ҳадисларида меҳр ва таълим тарбия масаласи	238
46.	ASLONOV Madamin <i>Mansurovich</i>		“Buxoro maorifi uyi”da tashkil etilgan to‘garaklar faoliyati hamda uning yetuk mutaxassislarni yetishtirib berishdagi ijobiy ta’siri	243
47.	ҲАКИМОВА Фазолат <i>Хошимовна</i>		Шарқ ва Ғарб мутафаккирлари психологик қарашларининг бола тарбиясидаги аҳамияти	248

FILOLOGIYA VA TILLARNI O‘QITISH

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA TINISH BELGILARINING TO‘G‘RI QO‘LLANILISHINI O‘RGATISH ASOSIDA O‘QUVCHILARDA LINGVISTIK KOMPETENSIYALARNI SHAKLLANTIRISH

Axmedova Dildora Bahodirovna,

Buxoro davlat universiteti

doktoranti (DSc), f.f.f.d. (PhD)

daxmedova77@gmail.com

Yoqubova Bonuoy Alisher qizi,

Buxoro davlat universitetining Pedagogika instituti

2-bosqich magistranti

7777777_1055@gmail.com

Yoqubova Hilola Asrorjon qizi,

Buxoro davlat universitetining Pedagogika instituti

2-bosqich magistranti

Punktuatsiya ham yozuv kabi kishilar orasidagi aloqaning muhim vositalaridan biri sanaladi. Ona tili darslarini o‘qish darslari bilan bog‘lash sintaksis va punktuatsiya elementlari ustida ishlashning metodik shartlaridan biri hisoblanadi. O‘quvchilar bu darslarda sintaksis sohasidagi bilimlariga asoslangan holda ifodali o‘qish, so‘zni aniq ishlatish, o‘z fikrlarini grammatik to‘g‘ri shakllantirishga o‘rganadilar. Shunday qilib, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining gap haqidagi elementar bilimlari og‘zaki va yozma nutqda gapdan ongli foydalanishni ta‘minlaydi

Maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining tinish belgilarini to‘g‘ri qo‘llashi, shu bilan birgalikda, bu punktuatsion belgilar adabiy til me‘yorlariga amal qilingan holda qo‘llanishi, og‘zaki nutqdagi ohang va emotsiyalar yozma nutqda tinish belgilari bilan ifodalanishi kerakligi nazariy va amaliy jihatdan yoritiladi.

***Kalit so‘zlar:** punktuatsiya, sintaksis, nuqta, vergul, so‘roq, undov, kreativlik, lingvistik kompetensiya, ona tili va o‘qish savodxonligi, ma‘no butunligi.*

ФОРМИРОВАНИЕ ЛИНГВИСТИЧЕСКИХ КОМПЕТЕНЦИЙ У УЧАЩИХСЯ НА ОСНОВЕ ОБУЧЕНИЯ ПРАВИЛЬНОМУ ПУНКТУАЦИИ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ

Пунктуация, как и письмо, является одним из важнейших средств общения между людьми. Соединение уроков родного языка с уроками чтения является одним из методических условий работы над элементами синтаксиса и пунктуации. На этих уроках учащиеся учатся выразительно читать, четко использовать слова и грамматически формировать свои мысли, основываясь на своих знаниях синтаксиса. Таким образом, элементарное знание предложений учащимися начальных классов обеспечивает сознательное употребление предложений в устной и письменной речи.

В статье теоретически и практически выражено правильное употребление знаков препинания учащимися начальной школы вместе с употреблением этих знаков препинания в соответствии с нормами литературного языка, тона и эмоций в устной речи со знаками препинания в письменной речи.

***Ключевые слова:** пунктуация, синтаксис, точка, запятая, вопросительный знак, восклицание, креативность, языковая компетенция, родной язык и грамотность чтения, смысловая целостность.*

FORMATION OF LINGUISTIC COMPETENCIES IN STUDENTS ON THE BASIS OF TEACHING THE CORRECT USE OF PUNCTUATION IN PRIMARY GRADES

Punctuation, like writing, is one of the most important means of communication between people. Connecting native language lessons with reading lessons is one of the methodological conditions for working on syntax and punctuation elements. In these lessons, students learn to read expressively, use words clearly, and form their thoughts grammatically, based on their knowledge of syntax. Thus, primary school students' elementary knowledge of sentences ensures conscious use of sentences in oral and written speech.

In the article, the correct use of punctuation marks by elementary school students, together with the use of these punctuation marks in accordance with the norms of the literary language, tone and emotions in oral speech with punctuation marks in written speech are expressed theoretically and practically.

Keywords: *punctuation, syntax, period, comma, interrogative, exclamation, creativity, linguistic competence, native language and reading literacy, meaning integrity.*

Kirish. Hozirgi zamon yozuvini punktuatsiyasiz tasavvur qilish mumkin emas. Chunki punktuatsiya milliy til yozuvining tarkibiy qismi bolib, yozuv «notasi» hisoblanadi. Tinish belgilari yozuvda ma'lum ma'no va vazifada – aniq bir maqsadda ishlatiladi.

Grammatik jihatdan bir xil shakllangan va bir xil leksik vositalarga ega bo'lgan quyidagi besh gapni olib ko'raylik, bularda besh xil ma'no ifodalanganligi tinish belgilaridan bilinadi. Masalan:

1. Biz fazoni o'rganmoqdamiz. (Xabar ma'nosi)
2. Biz fazoni o'rganmoqdamiz? (So'roq ma'nosi)
3. Biz fazoni o'rganmoqdamiz! (Undov ma'nosi)
4. Biz fazoni o'rganmoqdamiz... (fikrning bo'linishi)
5. Biz fazoni o'rganmoqdamiz!.. (Kuchli emotsiya – sevinch – fikrning bo'linishi ma'nosi)

Puntuatsiya termini lotincha “punctum” so'zidan olingan bo'lib, aslida nuqta, o'rin, joy tushunchalari bilan bog'langan bo'lsa ham, tilshunoslikda nutq oqimidagi intonatsion-prasadik to'xtamlarni, yozuvda ifodalanadigan shartli belgilar yig'indisini (tinish belgilarini) anglatadi. Puntuatsiya tilshunoslikning bir sohasi bo'lib, tinish belgilari (punktogramma) va ularning qo'llanish qonun-qoidalarini o'rgatadi. Punktogramma muayyan yozuv tizimi (grafika)ning uzviy qismi bo'lib, yozma nutqning ayrim yozuv belgilari (masalan, raqamlar, harflar, diakritik va transkripsion belgilar kabi) bilan ifodalash mumkin bo'lmagan tomonlarini aniq belgilashda muhim ahamiyatga egadir.

Tinish belgilari yozma nutqni to'g'ri, ifodali, mantiqiy bayon qilishda, uni ixchamlashda, gap qismlarining o'zaro logik-grammatik munosabatlarini ko'rsatishda muhim grafik vosita sifatida ishlatiladi. Puntuatsiya, bir tomondan, yozuvchiga o'z yozma nutqini aniq, to'g'ri va ifodali bayon etish imkoniyatini bersa, ikkinchi tomondan, o'quvchiga muayyan matndagi fikrni yozuvchi bayon etganidek, yozuvchining maqsadiga muvofiq tushuna olish imkoniyatini yaratadi

Demak, tinish belgilari “Yozma nutqning tushunilishini osonlashtirish uchun qo'llaniladi” (Baduen de Kurtene) va uni oydinlashtiradi, aniqlik kiritadi. Tinish belgilarining o'rinli qo'llanmasligi ma'lum bir sintaktik qurilmani ham mazmun, ham tuzilishi jihatidan o'zgarib ketishiga olib keladi. Masalan, Afandi podshoga qarab: Siz axmoq odam emassiz, – dedi (latifa) gapida axmoq so'zidan keyin pauza berilib (tire yoki vergul qo'yilib) o'qilsa, gap podshoning aqlliligi haqida emas, balki uning ham axmoq, ham yomon odamligi haqida boradi.

Qir-adirda lola gullar ochilgan (U.) gapida lola so'zidan keyin vergul qo'yilmasa, faqat lolalar ochilganligi; vergul qo'yilsa, loladan tashqari boshqa gullar ham ochilganligi anglashiladi.

Kichik yoshdagi o'quvchilarni tinish belgilari bilan tanishtirishda o'qituvchi, avvalo, ularning yozma nutqda ishlatilish o'rnini ko'rsatadi. Tinish belgisi fikrni to'g'ri, mantiqli, boshqalarga tushunarli qilib ifodalash uchun muhim ekanini tushuntiradi. Masalan, nuqtaning roli bilan elementar tarzda tanishtirish uchun gaplarga ajratilmagan (tinish belgilari qo'yilmagan) yaxlit matn o'qitiladi; o'quvchilar bunday matnni o'qish va mazmuniga tushunish qiyin ekanligiga ishonch hosil qiladilar. Puntuatsiya semantik, sintaktik va intonatsion qoidalarga asoslanadi. Bu uch asos bir-biriga o'zaro ta'sir qiladi. Xat yozuvchi tinish belgisini qo'yishda, avvalo, bayon etadigan fikrining mazmuniga asoslanadi. Nutqning mazmun tomoni gapning qurilishiga ham ta'sir qiladi. Shuning uchun o'quvchilarga tinish belgilarining qo'llanilishini o'rgatishda biror gapda tinish belgilarini to'g'ri qo'llashni belgilaydigan semantik-sintaktik tamoyilga asoslaniladi.

Tadqiqot obyekti va qo'llanilgan metodlar. Boshlang'ich sinflarda to'rtta tinish belgisi: gap oxirida nuqta, so'roq, undov belgisi hamda uyushiq bo'lakli, undalmali gaplarda vergulning ishlatilishi haqidagi qoidalar o'rgatiladi. Boshlang'ich sinflarda o'rgatiladigan tinish belgilari kam bo'lishiga qaramay, o'qituvchi har bir sinfda tinish belgilari ustida muntazam ish olib borishi zarur.

1-sinf o'quvchilari savod o'rgatish davridayoq nuqta, so'roq va undov belgilari bilan amaliy tanishtiriladi. Bolalar „Alifbe” o'qimasalar ham, rasmga qarab gap tuzadilar. O'qituvchi ularga talaffuzda bir gap boshqasidan to'xtam (pauza) bilan ajratilishini, gapning oxirida ohang pasayishini tushuntiradi. Bolalar, o'qituvchi topshirig'iga ko'ra, 3-5 gapli kichik matnni gaplarga ajratadilar va ular o'rtasida to'xtam (pauza) qilish matn mazmunini yaxshi tushunishga yordam berishiga ishonch hosil qiladilar. Ular gapni to'g'ri talaffuz qilishni o'rgana boshlaydilar. Bu gap oxiriga nuqta qo'yilishi bilan tanishtirish uchun mazmuniy va intonatsion asos yaratadi. Bolalarni gapni o'qishga oldindan tayyorlash uchun chizmadan foydalaniladi. Masalan, bolalar gap tuzadilar, undagi so'zlarni sanaydilar va o'qituvchi rahbarligida chizmalar bilan belgilaydilar: Biz ertakni sevamiz. Ovqat pishdi. O'qituvchi nutqi quyidagi shaklda bo'lishi mumkin:

- Og'zaki nutqda bir gapni ikkinchisidan pauza (to'xtam) bilan ajratamiz (Har bir gapni talaffuz qilib ko'rsatadi). Kitoblarda, gazetalarda gapning tugaganini, ovozni pasaytirish va pauza qilish kerakligini

ko‘rsatish uchun alohida belgi – nuqta ishlatiladi. Bir necha darsdan so‘ng o‘quvchilar gaplarni o‘qiy boshlaydilar. Ular nuqta ohangni pasaytirish, pauza qilishga ishora ekanini tushunadilar. Kesma harflardan gap tuzishda, albatta, nuqtali kartochkalardan foydalaniladi. O‘quvchilar gapni yozganda o‘qituvchi nuqta qo‘yishni eslatadi, ishni tekshiradi. Gapning oxiriga nuqta qo‘yilmasa, xato hisoblanadi. O‘quvchilar o‘qituvchi yordamida nima uchun nuqta qo‘yish lozimligini tushunib oladilar. Shunday yo‘l bilan gapning oxiriga nuqta qo‘yish ko‘nikmasi shakllantiriladi. So‘roq va undov belgilari bilan ham savod o‘rgatish davridayoq tanishtiriladi. Bolalar so‘rash mazmunini bildirgan gaplarni o‘qiydilar. O‘quvchilar bunday gaplarni ohangga rioya qilgan holda, ya‘ni gapning oxirida ovozni ko‘tarish bilan o‘qishga o‘rgatiladi. Gapning mazmuni va intonatsiyasi so‘roq belgisini qo‘yishni talab etadi. Undov belgisini qo‘yishni o‘quvchilar gapning his-hayajon ifodalashi va alohida ohangda o‘qilishi bilan bog‘laydilar.

O‘quvchilar 2-sinfda „Gap“ bo‘limiga doir mavzularini o‘rganish jarayonida nuqta, so‘roq va undov belgisi haqida nazariy tushunchalar oladilar.

3-sinfda esa tinish belgilari haqidagi nazariy tushunchalar chuqurlashtiriladi. Shu vaqtdan boshlab o‘quvchilar tinish belgilari gap oxiriga sintaktik asosda qo‘yilishini anglay boshlaydilar. „Darak gap“ mavzusini o‘rganish bilan bog‘liq jarayonda bunday gaplar oxiriga nuqta qo‘yilishi, „So‘roq gap“ mavzusi o‘rganilganda mos ravishda so‘roq belgisi va „Undov gap“ mavzusini o‘rganish bilan bog‘liq holatda undov belgisining qo‘yilishi o‘rgatiladi.

4-sinfda o‘quvchilar „Gapning uyushiq bo‘laklari“ mavzusi bilan tanishtirilganda sanash ohangi bilan bog‘langan bo‘laklarda vergulning ishlatilishini o‘zlashtirishadi. O‘qituvchi ikki gapni o‘qib taqqoslash bilan nuqta va vergulda ohangning qanday berilishini ko‘rsatadi. Masalan, Biz ona tilimizni sevib o‘rganamiz (Gap oxirida ovoz pasayadi, pauza qilinadi). Men, Ra‘no, Alisher boshqa tillarni ham sevib o‘rganyapmiz (Men, Ra‘no, Alisher so‘zlaridan so‘ng ovoz bir oz pasayadi, xabarning davom etishi seziladi). O‘quvchilar uyushiq bo‘lakli gap tarkibidagi uyushiq bo‘laklarning ammo, lekin, biroq so‘zlari bilan bog‘langanda vergulning ishlatilishini ham amaliy o‘rganadilar. Boshlang‘ich sinflarda o‘quvchilar har xil mashqlarni ishlash orqali tire va ikki nuqtaning ishlatilishi bilan amaliy tanishadilar.[1, 283-285] Savod o‘rgatish davridayoq o‘qituvchi vergul, tire, ikki nuqtaning ishlatilishiga o‘quvchilar e‘tiborini qaratadi, matnni o‘qiganda bu tinish belgilariga rioya qilishni o‘rgatadi. Masalan, Olma, olcha, nok – meva. Kitob – bilim bulog‘i.

Ona tili darslarida so‘zlarni guruhlash mashqlarini bajarganda, o‘qituvchi 1-sinf o‘quvchilarini tire va ikki nuqtaning qo‘yilishi bilan amaliy tanishtiradi. O‘qituvchi aniq misollar bilan sanab ko‘rsatilgan so‘zlardan oldin ikki nuqta qo‘yilishini, har bir so‘zning vergul bilan ajratilishini ko‘rsatadi. Bunda o‘quvchilar tinish belgisining nomini aytadilar, o‘qituvchi eslatmasa ham, ulardan asta-sekin foydalana boshlaydilar. Matnni yozishdan oldin punktuatsion xatoning ham oldi olinadi. Shunday qilib, o‘qituvchi o‘quvchilarda punktuatsion ziyraklikni o‘stirib boradi.

Olingan natijalar va ularning tahlili. O‘quvchilarga tinish belgilari haqida dastlabki ma’lumotlarni berishda ular (tinish belgilari)ning to‘g‘ri qo‘llanilishi naqadar muhimligini, hattoki noto‘g‘ri qo‘llangan tinish belgisi fikrimizning g‘alaz, noaniq ifodalanishiga sababchi bo‘lishini tushuntirishimiz lozim. 2-sinf “Ona tili va o‘qish savodxonligi” (2-qism) darsligining “Mustahkamlash” bobidagi bir topshiriqqa nazar solsak:

Berilgan gaplarning qaysi biri to‘g‘ri yozilgan?

1. Qalamingni, berib tur iltimos.
Qalamingni berib tur, iltimos.
2. Assalomu alaykum, oyijon, men keldim.
Assalomu alaykum oyijon, men, keldim.
3. Rahmat ovqat, shirin bo‘libdi.
Rahmat, ovqat shirin bo‘libdi.
4. Barakalla o‘g‘lim, umringdan baraka, top.
Barakalla, o‘g‘lim, umringdan baraka top [3,55].

O‘quvchilar mazkur topshiriqni bajarishga qiynalishadi. Bunday topshiriqlarni o‘qituvchi yordamida yoki partadoshi bilan ohangni to‘g‘ri qo‘llagan holda bajarish qulay. O‘qituvchi dastlabki gapda “qalamingni” so‘zidan keyin qo‘yilgan tinish belgisida bir to‘xtaydi va ”berib tur iltimos“ so‘zlarini o‘qiganda ma’noda qandaydir g‘alazlik va buyruq ohangi borligini o‘quvchi ilg‘aydi. Xuddi shu gapdagi “tur” so‘zidan keyin qo‘llanilgan vergul gapga muloyimlik ohangini qo‘shayotgani, mulozamat ma’nosi anglashilganini darrov ilg‘ab oladi.

Ikkinchi raqamdagi gaplarda ma’no jihatdan g‘alazlik tug‘dirmaydigan, sintaktik va punktuatsion qoidaga assoslangan gap “Assalomu alaykum, oyijon, men keldim” gapidir. Bunda oyisiga o‘zi kelganini ta’kidlab aytayotgani tushunilgan.

Uchinchi qatorda esa modal soʻzdan keyin qoʻllanilgan punktuatsion belgi toʻgʻri ishlatilgan hisoblanadi, bu gapdagi “ovqat” soʻzidan keyin qoʻllanilgan vergul gapning boʻlinishiga va maʼno yaxlitligiga xalaqit berayotgani talaffuz vaqtida bilinadi.

Toʻrtinchi qatordagi gapning sintaktik va punktuatsion tahliliga qaraydigan boʻlsak, bunda ham modal soʻzdan keyin vergul qoʻyilgan gap toʻgʻri ekanligini oʻquvchilar talaffuz orqali anglashi mumkin, shuningdek, gap oʻrtasida qoʻllangan undalma har ikki tomonidan vergul bilan ajratilishi kerakligi haqidagi qoida ham oʻquvchilarga eslatiladi: “Barakalla, oʻgʻlim, umringdan baraka top”. Shu qatordagi birinchi gapda *baraka* soʻzidan keyin qoʻyilgan vergul maʼnoviy gʻalizlikka olib kelgan: nimanidir top, qidir degan maʼnoni bildirishga xizmat qilgan, shuning uchun ham birinchi gapni toʻgʻri yozilgan deb bilmaymiz.

Yuqorida taʼkidlaganimizdek, boshlangʻich taʼlimda tinish belgilari haqida qisqacha maʼlumotlar berilishi, bu nazariy maʼlumotlar esa yuqori sinflarda chuqurlashtirilishi maqsadga muvofiq. Masalan, nuqta haqida maʼlumot berilganda, uning toʻxtam uchun xizmat qilishi, butun pauza nuqtani anglatishi, yarim pauza esa vergul qoʻyilishi bilan bogʻliq ekanligi haqidagi bilimlar savod oʻrgatish davridayoq oʻrgatib boriladi. Yuqori sinf oʻquvchilari esa nuqtaning ishlatilish oʻrinlari haqidagi quyidagi qoidalarni ham oʻzlashtirishadi:

1. His-hayajonsiz aytilgan darak, buyruq va undov gaplardan soʻng:

Milliy istiqlol sharofati bilan yangicha tafakkur shakllanmoqda. Oʻzingga ravo koʻrmagan narsani boshqalarga ham ravo koʻrma. Farzandlarimiz doimo sogʻ boʻlsin.

2. Atov gaplardan keyin:

Ilk bahor. Daraxtlar endi kurtak yoza boshlagan palla.

3. Ism, otasining ismi (baʼzan familiya ham) qisqartirilganida, ularning birinchi harfidan soʻng:

M.Behbudiy, A.Fitrat, A.Choʻlpon kabi ijodkorlarning nomi hamisha barhayotdir. A.S.Pushkin – rus poeziyasining quyoshi.

4. Nashriyot ishlarida, lugʻat va maʼlumotlarda shartli ravishda qisqartirilgan ayrim soʻzlarning birinchi harfi yoki boʻgʻinidan soʻng:

va sh.k. (va shu kabilar); s.t. (soʻzlashuv tilida); Gʻ.Gʻ. (Gʻafur Gʻulom), Nav. (Navoiy), Toshk. (Toshkent).

5. Qoʻshma gapning birinchi qismidan soʻng kuchli toʻxtam boʻlsa, mantiqan biri ikkinchisiga bogʻlanmagan qoʻshma gaplar orasida ham nuqta ishlatiladi. Bunday hollarda ikkinchi gap ammo, lekin, biroq, chunki, shuning uchun bogʻlovchilari bilan boshlanishi mumkin:

Bobo dehqon yerga baraka urugʻini ekish bilan band. Chunki dalalarda ish qizgʻin.

6. Baʼzi bir hollarda yil, oy, kunni ifodalovchi raqamlardan soʻng ham nuqta qoʻyilishi kuzatiladi: 21.03.2012.

7. Butunning qismlarini sanash uchun qoʻllaniladigan arab raqamlaridan soʻng ham nuqta ishlatilishi mumkin:

Tovushlar quyidagi turlarga boʻlinadi: 1. Unli tovushlar. 2. Undosh tovushlar.

8. Hisob-kitob ishlarida nuqta belgisidan koʻpaytiruv alomati sifatida ham foydalaniladi: $2 \cdot 2 = 4$ (ikki karra ikki toʻrt).

Xulosa sifatida shuni aytish lozimki, boshlangʻich sinf oʻquvchilarini turli xil mazmuni ifodalovchi gaplarni talaffuz jihatidan farqlashga oʻrgatish, qiynalgan holatlarda oʻqituvchi koʻmak berishi lozim. Oʻquvchilar talaffuz qilishlari natijasida kelgan xulosaga oʻquvchi tomonidan qoida asosida yakun yasalishi lingvistik kompetensiyalarning shakllanishi va boyishiga hissa qoʻshadi.

Adabiyotlar:

1. Qosimova K., Matchonov S., Gʻulomova X., Yoʻldosheva Sh., Sariyev Sh.. Ona tili oʻqitish metodikasi. –T.: “Nosir” nashriyoti, 2009.
2. Azimova I.va boshq. Ona tili va oʻqish savodxonligi [Matn]: 2-sinf oʻqituvchilari uchun metodik qoʻllanma –T.: Respublika taʼlim markazi, 2021. – 128 b.
3. Mavlonova K.va boshq. Ona tili va oʻqish savodxonligi. 2-qism [Matn]: darslik 2-sinf uchun. –T.: Respublika taʼlim markazi, 2021. – 120 b.
4. Mavlonova Klaraxon, Azimova Iroda, Tursun Shokir. 1-sinf. Ona tili va oʻqish savodxonligi. –T.: 2022.
5. Azimova Iroda, Mavlonova Klaraxon, Quronov Saʼdullo, Tursun Shokir, Roʻzmetova Zeboxon. 3-sinf. Ona tili va oʻqish savodxonligi. –T.: 2021.
6. Axmedova D.B, Yoqubova B.A, Yoqubova H.A. 2-sinf “Ona tili va oʻqish savodxonligi” darslarida oʻquvchilarning lingvistik kompetensiyalarini shakllantirish// Formation of students’ linguistic competences in the 2nd grade “Mother language and reading literacy” classes. – “Talqin va tadqiqotlar” respublika ilmiy-uslubiy jurnali 15-son, 1-qism 25.12.2022; 51-56-betlar.